

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ՀԱՅՐԵՆԱԿՑԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ (ԹԱԻՐԻՁ)

ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆ

ՎԱՆ-ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ԱՊՐԻԼԵԱՆ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԻ
ՏԱՍՆԵԻՉԻՆԳԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻԻ

1915-1930

(PRINTED IN ITALIE)

ՎԵՆԵՏԻԿ - Ս. ԴԱԶԱՐ
ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ
1930

ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ ԱՆՈՆՑ. ՈՐՈՆՔ ԸՆԿԱՆ
ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ԺԱՆԱԳԱՐՀԻՆ

Ե Ր Կ ՈՒ Խ Օ Ս Ք

Ասկէ ճիշտ տասնեւհինգ տարի առաջ էր՝ 1915-ի Ապրիլ 7/20-ին, որ Վասպուրականի Հայուեանը՝ Թուրքիոյ հայասպան քաղաքականութեան դէմ մղեց գերազանցապէս ժողովրդական հերոսամարտը եւ Հայ Հայրենիքի հողին վրայ, իւր զաւակներու առաջնորդութեամբ եւ արիւնով կերտեց հոյակապ յաղթանակը եւ նոյն Թուրքիոյ Մայիսի 4/17-ին բարձրացուց Ազատութեան դրօշակը:

Այս յաղթանակին իբրեւ անմիջական հետեւեանք ստեղծուեցաւ *առաջին Հայ իշխանութիւնը*՝ Վանի ծովուն գեղածիծաղ ափերուն վրայ: Սակայն կարճատեւ եղաւ այդ իշխանութիւնը: Յարական Ռուսաստանի մեծ ու փոքր բռնակալները չը կրցան հանդուրժել, որ Հայաստանի սրտին մէջ գոյութիւն ունենար հայկական իշխանութիւն մը, ուստի եւ կազմակերպեցին 1915-ի Յուլիսեան դիտումնաւոր ու դաւադիր նահանջը, ինչ որ տեղահան ըրաւ Վասպուրականի 120,000-է աւելի Հայուեանը՝ իւր դարաւոր ճննդավայրէն, օջախէն, հայրենի հող ու ջուրէն եւ իբրեւ «Գաղթականներ» ցրել տուաւ ի Կովկաս, Ռուսաստան, Պարսկաստան եւ այլուր:

Բովանդակ Վասպուրականը հայազուրկ դարձնելէ յետոյ միայն, Ռուս բռնակալութեան զինուորական իշխանութիւնը նորէն վերահաստատուեցաւ մեր հայրենիքին մէջ: Մեր ժողովուրդն ալ կամաց կամաց վերադարձաւ եւ զբաղեցաւ իւր աւերակներու վերաշինութեան գործերով: Բարոյական անհուն կորով, նիւթական զոհողութիւններ, ծանր աշխատանք եւ ջանք ու ճիգ Թափուեցան Վասպուրականը վերակենդանացնելու, շէնցնելու եւ Հայուեանը հոն վերահաստատելու համար: Սակայն այս բոլոր ջանքերն ու զոհողութիւնները յանգեցան 1918-ի Մարտ 28-ի վերջնական նահանջին եւ ամայացման ու մեր հայրենիքը մնաց Թուրքիոյ բռնագրաւման ներքոյ, զուրկ իւր հարազատ զաւակներէն, որոնք ներկայիս ցան ու ցրիւ կ'ապրին Երեւանեան Հայաստանի, Ռուսիոյ խորքերուն, Պարսկաստանի, Միջագետքի եւ աշխարհի հեռաւոր անկիւններուն մէջ: Բայց այս բոլորին մտասեւեռումը, բոլորիս սիրտն ու հոգին ուղղուած է դէպի Վասպուրականը, Հայոց Աշխարհի այդ հաստատուն անկիւնաքարը:

Այս ամուր հաւատքը, այս յոյսն է անհա, որ մշտապէս կերպով կ'ապրի մեր սիրտերուն մէջ այդ գաղափարով ոգեւորուած էր, որ դեռ ասկէ հինգ տարի առաջ, 1925-ի գարնան, Խաւրիզարնակ խումբ մը տարագիր վասպուրականացիներս, 1915-ի Ապրիլեան հերոսամարտի առաջին տասնամեակին առեւտր ուրջեցինք հրատարակել հատոր մը, որ

պատկերացնէր Վան-Վասպուրականի պատմական, գրական, կրթական, հասարակական եւ յեղափոխական-ազատագրական շարժումներու ամբողջական պատմութիւնը: Սակայն պատմական փաստաթուղթերու, գրաւոր, անհրաժեշտ աղբիւրներու եւ լուսանկարներու պակասը, աշխատանքը կատարող ուժերու հեռու եւ ցրիւ ըլլալու հանգամանքը, մեր կեանքի եւ տեղական աննպաստ պայմանները, դրամական միջոցներու չգոյութիւնը եւ այլն՝ անկարելի դարձուցին մեր գեղեցիկ որոշումը եւ մենք հարկադրուեցանք այդ յոյժ կարեւոր հրատարակութեան գործը յետաձգել երբ կ'ունենանք բարեյաջող պայմաններ:

Մինչ այդ, Ապրիլեան Հերոսամարտի տանեւհինգամեակին առթիւ (1915-1930)՝ Թաւրիզաբնակ վասպուրականցիներու Հայրենակցական Միութեան Վարչութիւնը որոշեց գէթ կարելին կատարել, հրատարակելով այս հատորը՝ իբր գրական համեստ յուշարձան մը, ուր ի յայտ եկած գրութիւններն ու նկարները կը պատկերացնեն Վան-Վասպուրականի Հայրենական մօտաւոր անցեալի գանազան էջեր, յուշ-յիշատակներ, դէպքեր ու դէմքեր, հայրենի երկրի ջքնաղ բնութիւնը եւ այլն: Այս հատորը կը ցուցադրէ Վանի Այգեստանի եւ Քաղաքամիջի, Շատախ-Փէսանդաշտի եւ միւս գոտիներու Ապրիլեան հերոսամարտերու թէ եւ ոչ լրիւ եւ ամբողջական, բայց համառօտ եւ հակիրճ պատմութիւնը, տարագիր վասպուրականի ճիգերն ու աշխատանքները կովկասի մէջ, հայրենի հողին վրայ եւ 1918-ի Մայիսը՝ Արարատեան Հայաստանում: Այստեղ ի յայտ կու գան Վասպուրականի Հայրենական քանի մը շրջաններու եւ սերունդներու յեղափոխական եւ մարտնչող դէմքեր, գրչի, խօսքի եւ զէնքի բազմաթիւ գործիչներ, թուագրումն ու յիշատակութիւնը՝ հարիւրաւոր հայրենասուէր ռազմիկներու եւ հայրուկներու անզարդ ու անկայտ անուններուն, որոնք կը թողունք ի յուշ պատմութեան...:

Վասպուրականի Հայրենակցական Միութեան Վարչութիւնը, որ միաժամանակ նստել այս հատորին խմբագրական Մարմինն է՝ (հետեւեալ կազմով - 'Նախագահ'՝ Հայկ Կոստյեան, Անդամ — քարտուղար՝ Հայկ Աճէմեան, Գանձապահ՝ Արիս Աբրահամեան, Անդամներ՝ Արմենակ Փոխարեան եւ Վահէ Արծրունի) նամակներով դիմում ըրաւ Վասպուրականցի եւ ուրիշ գրական, կրթական եւ յեղափոխական դէմքերու (առանց կուսակցական խտրութեան) խնդրելով անոնց աշխատակցութիւնը: Ուրախ ենք, որ ոմանք սիրայօժար կերպով ընդունեցին մեր հրաւերը եւ մեր ցանկացած գրութիւնները դրկեցին, ոմանք յայտնեցին մեզ իրենց ջերմ համակրանքը՝ մեր ձեռնարկին, իսկ ոմանք ալ արձագանգ չը տուին:

Այս հատորը պատկերազարդելու համար ամէն տեսակ հնարաւոր միջոցներու դիմեցինք եւ ձեռք բերինք անտիպ ու տպուած բազմաթիւ լուսանկարներ: Ցաւ է մեզ սակայն, որ չը կրցանք գտնել կարգ մը շատ կարեւոր յեղափոխական հին դէմքերու եւ ռազմիկներու պատկերները, որոնք գրեթէ չը կան, իսկ եթէ կան՝ հակառակ մեր Թաւրիզի ջանքերուն չը կրցանք ձեռք բերել:

Տպագրութեան յարմարագոյն վայրը ընտրեցինք Վենետիկի Միխիթարեան Տպարանը, վստահ ըլլալով, որ Հայ մշակոյթի եւ տպագրութեան այս դարաւոր եւ հոյակապ հաստատութիւնը կարելին պիտի ընէ ընթերցող հասարակութեան յանձնելու գեղեցիկ, խնամոտ

եւ յաջող հրատարակութիւն մը, որուն ծախքերը հոգացինք Թաւրիզաբնակ հայրենակիցներու փոխարինաբար տրամադրած գումարներով եւ Խմբագրական Մարմնիս կնքած դրամական փոխառութեամբ:

Վարչութիւնս այսու պարտք կը սեպէ հրապարակաւ իւր շնորհակալութիւնը յայտնելու ամէն անոնց, որոնք իրենց բարոյական եւ նիւթական աջակցութիւնը ցոյց տուին մեր ձեռնարկին:

Այս հատորով մենք մեր յարգանքի տուրքն ու պաշտամունքը կը ձօնենք մեր Հայրենի բնաշխարհին, մեր պապեանական ու պատմական յիշատակարաններուն եւ Հայրենիքի հողին վրայ ընկած՝ մեծ ու փոքր, յայտնի եւ անյայտ նահատակ հերոսներուն եւ գործիչներուն հաւասարապէս...:

Փսնք եւ պաշտամունք Հայաստանին եւ անոր անբաժան մասը կազմող Վասպուրական մեր աշխարհին:

ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ ՀԱՅՐԵՆԱԿՑԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ
ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Թաւրիզ 7/20 Ապրիլ 1930

Հրաչյա

ՎԱՍԳՈՒՐԱԿԱՆԻ ԱՐՄԻՐԸ ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ
ԱՆՂՐԱՆԻԿ ՅԵՂԱՓԻՄԻԱԿԱՆ և ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԻՐԱԾՆՈՒՆԳԻ ՌԱՆՎԻՐԱՆ

ՎԱՍԳՈՒՐԱԿԱՆ »

ԽԻՒՐԱԲԱՆ, 89 ՎԵՆԵՏԻՆ, 1930

ԱՆԴՐԱՆԻԿ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՄԵՇԱՆՈՒՆ ԷՆՐՈՍ

Իբրև արժիւ սաւառնում եւ լեւ ու ժայռ,
Թնդացնում եւ երկինք-գետին տենւովառ,
Սուրբ աճանց պիտի յիշուի գարե գար.
Հսկայ լերինք քեզ ապաստան, Անգրանիկ:

Հայոց կուսանք բափճեայ պսակ բոյ հիւսնե,
Քնչոյ ձեռամբ չո ճակատք պսակեն,
Գոհարներով տեղախ կուրծքդ զարգարեն.
Կեցես յաշտ գու աճաւան, Անգրանիկ:

« ՎԱՍԳՈՒՐԱԿԱՆ »

ՄԻԹԱՐԵԱՆ ՏԳ. ՎԵՆԵՏԻԿ, 1980

— մտքի րա ղիվնսնեմոցի՝ մշտով—վոսողովնդոտ
 ոսկ րա ղտեղով—մօտովտղթօ՛ւլ՝ մեծդսեռով րա
 ղժՈՒնսլ՝ ղվիղբվի՛ն՝ մղտիթրսի րա ղմզմչով իս
 -գեռնստ րոմի ղվմտյոտի ստգրոտ մմզշվի
 'դրսգօ,ր իսդմտ ստփոսչի միզմզց —
 — րոոոդրնսի ղչրոտ զտտոտի ղտգտվզ 'զոմ
 -տյոտի 'զոշնդոտ րոմի մյ մշտղտի մվզղոտ
 մյ տնտտի ղրսչղ՛՛ րոոոնարտովտի րոմ
 -մի րամզղղսնվմսչ ղտյոչտողտ ղչմզղղժղվիղղ
 'րոոմտ ղտժոչ մյ թչմտիե—ոսւ վմտովթվի
 լզգեռոտսւ ժվչե րա չթղ ոչեռնղվ 'մղրսղտ
 նրտ ժչնզմե իսմզմվե մաշնով ստտտով՛՛
 րոոոմղրվթրսղլ վչմտովշտղտի
 րեմնեռտտի ղվղսնվմսչ չշտժ՛ մշրսե
 -մր ղտժմս ղրսսոչ րա 'մզի վ ղմզփոտ սժ
 եչն 'միսնտտի ղվննտտրեսչ 'ճոտտ րա սոզ
 'տոջ րա ճոտ եչն ղրսշղտչոզ ղչղսմնզի
 'ղչրոմի ղվժզմսի նվիսգտոջ՛ վրտոչ—թմտոչ
 սժ չ րստմստ միսմզղթ ղվիսն մտր
 -տոչ րստղզմտի լզղոզտ ղչմօտժմտ եզլի
 րոոոտոչ ղվղ
 -տփվղ րա ղվսրսեմի 'ղվոտղս՛՛ րա ղվեռմ
 -տի նսղթ մմսնս մս՛ — նվտմտ ննտ
 -տի — նվիտիսսս չ րսղզսմ մտտ վժսոզ
 -ժսոզ մտյոտ րսղզմեռտտտ իսժշտ եզլի
 րոոոշվմս ղվիսմսնս — ղչղսմնզի նվիտի
 -սս — ղչնզտճչր 'շվմս ղչժտրսրդմտ րա
 ղչոզվոզի 'շվմս ղչրոտոչ 'շվմս ղչժղղո
 -տ — 'իստտ' վեզժ ովղրս,ր ժոզտ մսղ

չրնսի ղչրոտ ղրսվ, — րոոոմզոզտ չ ղչրնսի
 մս 'մնտղոզտ եզժ եզժ մզոզտ չ մր՛՛
 րոոողրտվյր զտո րա չ՛ զտոզտ չթղ
 եզժ լզղոզտ մտջնմ,՛՛ ի՛՛ րոոոյտեղտ հչր
 չ զտոզտ մմզ լոզսսր եզժ րոզմի ի՛՛
 րեմստմ
 -տն 'մսղոտ մմզղոտիտ րա ղմզղժվրտ սժ
 ոչեռնղվ 'յտեղտ ղճչր ղրսմզջնսե րա ղրսմ
 -զմտժ րսժ ղրստով 'վղտնղզի 'ղրսվ
 եչստմտտ մյրստտրոտ րսմզղտտտմվ
 մսնսմ տչրոտսմ րա ճոզտի 'ղրսվ
 րեմտեռնսչ րա վղտնսչ 'ոտղտթոչ — 'ղվ
 -րսնվի հվնտո՛՛ ոչեռնղվ հվնզեզե 'ղրսվ
 րոոողտեռտտ եզեռնտ ղրսիսսս—վղրսղ
 -եմվ 'չմտովշտ մզր ղտիտմստտոտի՛՛ ղտի
 'մվիմզ վղզմրոչ ոլրսմղթտի րա հվիգտի
 -սզ 'նզեռովփմտ թվ րո 'ղտրղ սժ րոհճ
 — րոոողտիտմստտոտի՛՛ նզեռտտովտմվ
 ղչմզմրոտի
 ղրսեռնեզեզե ովչմտովշտ դտղ միչմ —
 — րոոողտի
 ղչմզղզտմ
 -մս 'ղչմզմտժ—րչի վեե՛՛ րոշ լմիչմ
 ղչմզղեղտոչ ոլրսեռն
 -տղժ՛ ղ ղրսեռնզզր վղտտոտրոշ լմիչմ
 ղչմզղժտն
 -տժ ղվտոյոյոտ ովտղրսեռնմիմզ լմիչմ —
 րոոողտիտմստտոտի՛՛ րոոողտի
 րոոողտրղ ժօզնմտ 8.ՈՂ

դոտովսի վիդրսով րոոոեչլի

“ՆՅՈՎԶՈՒ ԵԳՈՒ ՆՊԿՈՅԿՍՆՈՒՆ”

կշիռը, և ամէնու պսակ պատւական՝ Պրտրի Լուսին... —

— « Լուսին, Լուսին, Սրբ խաչայ Լուսին, որ կը բոլորիս վեր տասմը հիմզիմ... »:

Վանայ Ծովուն մէջտեղէն, — կտուց Անապատին վրայ, կամ մօտերը՝ առագաստի մը կոթնած: —

— Դէմը՝ արեւելքն է, աղօթարանը մեր մամերուն, սահմանը՝ վարագայ Եօթ-Խորան սրբազան Սարը, զեղազրական թագսոց կատարովը: Կուրծքին վրայ փռուած մինչև իր ափերը՝ Գալալիայի կատարէն վար, Զիաթունուկը, Քրիստոսի Աղբիւրը, Աստղկան Բերդը, Տէր Թողդիկի Յէրը, Աստուրու Վանք կամ Առ Սականքը, Պատահան Քարն ու քարեր անհատնում, բազմանուն...:

Ահա վերին վարագն իր աւանդական ոսկի դռներով, աջը վարագայ վանքը, ձախը Սուրբ Գրիգորն ու Զոռնապատը, մէջտեղ՝ կարմրուորն ու Շուշանց, կողպանց, Դարման Գեղ ու Զորովանց, Զրուանդանց ու Սղզայ: Հոն՝ կարկուտ խաչը, հոս Զրոկ-Աղբրիւրն ու Լշ-Տառուկայ Դար, անդին հէքիաթային Պղնձէ-Քաղաքի փուլը: Գիրցան, վերը՝ Պճներ, քովը՝ Սոսօյի-Կէօլեր, կոնակը՝ Տօնեայ կեալին, սրտին՝ Ուրբաթ-Առուն... — խաչ, շէն ու ջուր հայաշունչ:

Աւելի ցածը՝ Նորատունկներն ու Այգիները՝ զրախտագեղ Այգեստանին — Էջեստար:

— Վարդ մ'ի բացուի՝ Վամայ Զաղքի Նգէստար, Աստուած սիրիս՝ մէկ օրօղկի՝ զիկը տար...

Քա՛ մագիրով, քա՛ իօրօտիկ, դու վի՛րմ ես, Աստուած գիտի, այսմ գիտի՛ կու ի՛մն ես...:

Հազարումի լարագեղ թռչնիկներ իր մանր ու մեծ թուփերուն, ծառ-ծաղկիններուն սիրահար, — Լորն ու Տիւրիլին, Լծի-Լծին ու Պուպուն, Զախրամանեկն ու Սարեկ, Դեղնապոլտիկն ու Բլբլիկը, Անծեղն ու կիւկիւրը, Ճնընեկն ու կոկիկը,

Ճնճղուկը, Երիծեռնակը, կոռնկն ու կօտ-կօտ-Արագիլը, ձիգ բարդիներու բոյնէն իր կօտ-կօտ-կօտ-կօտ կափիւնը կլկլացընելով... Եղնիկն ու Այծեամ իր զնարներուն ծայրը, Արծիւր բարձրիկ սարերուն թեւծու, ընտանի գառն ու մաքին ամէն կողմ արօտող:

Հազարումի ալ ծառ-ծաղկունք, բոյս ու բանջար, պտուղ ու բերքը լանջին զրախտի՝ թէ Էգէստարայ, — համեղ ու բուրբան, գունեղ, զրուիչ արևոտ: — Ծաղկունքը՝ կակաջն ըսեմ՝ թէ Քաֆուր-Վարդը. Գնբրուկը, Ախպէրանց-Արուն, Բարբուզան թէ՛ Շուշանը, Սուսուրարը, Բարդիսարախը, Լօշտրակ, Յունգ թէ՛ Մանիշակը: — Բանջարները՝ խինձ ու Լրէժնակ, Պտուկ, Մանդակ, Բող ու Թըրթշիկ, Խաւարծիլ ու կանգառ, Սիվեղ ու Պառու Մէզար, կովու ճակտիկ ու Դաղձ: — Տանձը՝ Արասեկ, Մէրընեկ, Մալաղի-Մալաչեկ, Պոչիկ, Դըղղղեկ, ԹԹու, Մեղրուկ, Մոկաց, Շաղգմուկ, Նոնեկ (... Ընե՛մ յիսունի՛ համրանքը): — Խնձորը՝ կլաթ, Դալալի, Խրիխր, Փսիկ, Մժիկ, Մլըտիկ: — Խաղողը՝ Սիվտակ, Սև, Խիզնայ, կաղամբօտ, Էծուպտուկ, Լորեկ: — Երբանը՝ կարմրաթուշ, Քաղցրակողինձ, կէսիկ: — Մտերը՝ Բարդին, Թեղին, Ուռին, Հացին, Դըղըին, կաղնին, կաղամախին... — Ո՛րը թուեմ, ո՛րը ձգեմ, քո բերք ու բարիէն, այ իմ օրհնած Քանան:

« Նուշ ես՝ մէջ Որշերաց,
Քաղցրահամ՝ մէջ շա՛քրոմերաց,
Բարով գամ Վամայ Զաղաք՝
Մեռմիմ քո շամամ ծրծրաց... »

Այգիներէն վար՝ զէպ Ծովը, ահա ծառերու բնագարդ ուղին՝ Խաչա-Փողանէն մինչև Հայկավանք, յաղթական կամար կապած... Քաղաքն իր Բերդովը ու անձաներուն դարերովը, իր պարիսպովն ու խրամովը գօտևոր, — Հայկազն Վան թագաւորի, կաթոտ Շամիրամի, Մեծն Տիգրանի, Արծրունի քաջերու և Գազիկներու շունչը մտիկ ըրէք...:

Ահա Շուկան ու Մարգերը, Աւանցն իր հայաշէն նաւերովը, և ահա լափին տուող, մեղմածփիկ աղի ջուրե՛րը մեր գեղեցիկ Մովակին՝ տառեխը մէջ խտուրտուն... —

— « Զայ՛ն տուր, ո՛վ Ծովակ, ինչ՞ո՛ւ լուս [նս... »:

Մովուն մէջտեղն ենք. —

— Աջը՛ հարաւն է, գիծը՛ Անուս, Եղբորով ու Արտուս՝ իրենց ալեորիկ կատարներովը: Լանջերը կը ծրարեն հուռուպաշն ու Սուրբ խաչը. կենդանանց, Մովրստան. Արտամետ ու Ոստան. Անգղ, Բերդակ, Տշող ու Նոր Գեղ. Փշավանք ու Մոխրաբերդ, — շէններ, ջրեր ու մատուռներ. Աղթամարայ ծովահարս կղզին իր գագկաշէն աննման տաճարովը, Առտէրն ու Նարեկայ Գնարաւորը՝ ջրերուն վրայ... — մեղեգի ու մրմոննջ՝ « ի խորոց սրտից » և « ի խորոց ալուց » դարերո՛ւ թևին վըրայ թրթռապար...:

Ռշտունեաց քաջերուն նախնի շէն, խօսոն հայրենիքը, իր արդի քաջերուն պաւրերգովը. —

— « Ոստամայ բայաբ սա՛րեր, հօ՛յ Ոս՛րէ, ջրով կէնայ յախրա՛կ մամեր, հօ՛յ Ոս՛րէ. ջախրկի ոտ կէօ փո՛ւշ էր, հօ՛յ Ոս՛րէ, ջախրակ մամողմ ամո՛ւշ էր, հօ՛յ Ոս՛րէ. հօ՛յ Ոսր, հօ՛յ Ոսր, հօ՛յ Ոսրէ... »:

Երգենք ու անցնինք քաղի, քաղի տիրոջ վէպը ոգելով. —

— Աղա՛, նստե՛մ քաղեմ... »:

== « Տղայ՛, քաղի՛, քաղ կ՛ուզի... »:

— Մեր ձախը՛ հիւսիսն է, Սիփանի կոթողն իր սահմանը, լուսապսակ գլխով, հարսի քողուածքով. վրանձև ճկուած-տարածուած: Ի՛նչ հասակ քաջերունի... , ի՛նչ կոն ու ի՛նչ կտրօն: Ներբովթներու պատմացից արդեօք կամ խջէզարէ-Սիւմանթօններու Սիւ-Մասիսը սիրասքող, թէ՛ չէ հայ հայդուկին ամրոպագոռ « Լօլօ » ն ոլորող սար ու քնար. —

— « Լօ՛լօլօ՛... , Սիփամայ սկզ սարիմ վրայ, լօ՛... Կտրիճճեր շտապով գալիս եմ միամուս... »

— Սէգ Սիփամի աջ գլխիճ՝ յալթող ցեղմ ամուս է [մեծ խնդում, նս ամպերի քարձրութեամ միջից՝ չսկայ Մասի՛սն է երևում... , լօ՛... »:

Հսկայ ալեոր Աւագ Լեր, ծերուկ տապանակի՛ր Արարատ, Արտաւազդեան օրերու « Ազատ ի վեր Մասի՛սը » մեր աչքին առաջ կոթողացած, ձիւնոտ գանկով, ծովուն կուրծքէն՝ լեռնամէջէ՛ կը շողայ... , — հմայիչ ու մեծավայելուչ տեսարան: Գըլունի տանք մեր ալեոր Պապիկ-Սարին, ... իր օրհնէնքը մեր գլխուն ու մեր արևուն... , մեր արտուափին՝ մարակին:

Սիփանի և աջ ու ձախ դրացի սարերու կողերուն թառած, « ծխանին ծուխը » կը մանեն՝ Արծկէ, Խլաթ ու Արճէշ. Զիրաշէն, Ալիւր ու Լէսք. Ատնականց, Էրէրին (... ոչխար վեր՛ բերին...) ու Մարմետ. Ամուկ ու Շահրաղ ու Պառեկը, Սև Քրոէն ու Զրմզրմ-Մաղարէն, Ակրոփին՝ Մհէրի Դոնով, Հարս-Փէսէն քովը. — Բերկրիէն բռնէ մինչև Լլիմ կղզին ու Խլաթ ու Դատուան...:

— Դատուանայ Գգիրին զրոցն էլ դու չասե՛ս, ախպէր ջան:

== Լէսկայ վիճակը կ՛երգեմ, պապէ՛ր Եթթ-Թոնէրն ու իր Ոսկի Զուկը վկայ. —

— « Համբարծում, էրկէ՛մ գիշեր. ջա՛մ, վիճա՛կ, [ջա՛մ-ջա՛մ, քիոր զրմա՛ց ծաղի՛կ չափի. ջա՛մ Վիճա՛կ ջա՛մէ [ջա՛մ... »
նս իմ Վիճակմ ի՛նչ կ՛ուզեմք, ջա՛մ Վիճակ, [ջա՛մ-ջա՛մ, չորիբով ցորի՛մ կ՛ուզեմք, ջա՛մ ծաղի՛կ, ջա՛մ- [ջա՛մ »:

— Մեր ետև արևմուտն է, մասունը հայ նաւավարին: Ամպերու բա՛րդ-բարդաններով լի է մասունը: — « Կ՛ըսես՝ երկինքը պիտի փլի՛... »: — « Հոգը մի՛ ըներ, նառս պստիկ, աշիին սս, աքլին տուր, Գրգո՛ւրը անուշ մնայ. հազար փայտ՝ մէկ փայտ՝ քու և քու նաւի տապանին չի իջ-

նար. ծով-հեղեղ ալ փրթի՛ Գրգուռին
զլխուն է շիտակ, ու Գրգուռէն ընքո՛ւ-
ընքուռ, գո՛ւռ-գուռ դէպ վար, դէպ ձոր
ու սոր, դէպ ծոցը անատակ Ծովուն, մինչև
անոր անդունդի՛ բարձերուն զլուխ դրած,
Ֆը՛շ-Ֆըշ մրափ ու քուն քաշող Վիշապն
ու իր Յայտադրիւրը...:

Ու Գրգուռէն անդին՝ դէպ մէրը իջնող,
մարմրող արևուն բոցազէս մեծ սկաւա-
ռակը, — որքան սար ու մշո՛ւշ, որքան
մշուշ ու դար, մինչև Սասնու, Խութի ու
Նեմրութի կատարները, ու վզին՝ Տարօն
ու Մուշ՝ մշուշի քողով...:

Այստեղ արդէն շրջի՛նը Լուսիկ Թա-
գուհու քայլերուն... — Ծովին փեր կը
քերէ... կը մօտենայ... մարմար քարը
կը բացուի՛ աղբիւր կը նետէ, կուցը դէմ
կուտայ, կը խմէ, — մէկ էլ... — կի-
սատ կուց մը, — քարը կը գոցուի՛ աղ-
բիւրը կը կտրի՛... — Հրա՛շք՝ հրաշքնե-
րու արշալոյսին... —

— «Լուսիկ Թագուհին յիմցաւ վըր-
դու զինք եղաւ տղօ՛վ. ադա ճրիւց յղա-
ցաւ...», — կը շնջայ Վէպը:

Ու մտքով սկանստնս կ'ըլլաս՝ ջրէ յղա-
ցեալին՝ յղացած երկւորեակ աստղերուն՝
Վահագնեան ծնունդին...:

— «Փառք ի բարձունս»ով առէք, տը-
ղա՛ք. մանչ են, երկուքն ալ լա՛ն...:

— «Լաճու Մօ՛ր»-ը երգեցէք, ձեր
բերնի բարբառին մատաղ...:

— Սանասար ու Բաղդասարն են ծը-
նածները, երկւորեակ նոր Վահագները,
մեր ազգի Բեթլեհէմին, Սասմանց Տու-
նին...:

Ահա ընկան լոյս աշխարհ, հա՛ մեծցան,
խոշորցան, հսկայ դարձան... — հսկայ՝
«խընձ պատ մ'ու բերդ մ'...»:

Կուգան, Ծովուն դէմ ու դէմ... մե՛ծ
մանուկները, հսկայ ու երախայ... անյո-
քան չորի առջև ապշահար... —

— «Արի խընք նա կապոտ ինչ էր՝
կը զայ ընձկնէմ շա՛տ...»: Սանասար կ'ը-
սէ՛ կը նայի Բաղդասարին, Բաղդասար
կ'ըսէ՛ կը պշայ Սանասարին...:

Ու կ'իջնեն Սասմանց Ծո՛րերը՝ Ծովուն

պոռկ, ծարաւ ու ջրի չտես, բերան կը
դնեն խմիլու... —

— «Ափսոս, ինչ էսա ճիւր շօ՛ր ա
խո՛գէ քաղցր էղէր՝ խմէնք... — նա կան-
դար աղ ի՛նչխ ա բէրած Թալած ինի՛ շօ-
րացըցած...», — կը փոխասացեն մեր
քաջ սասնիկ իշխանիկները...:

Վասպուրական մեր աշխարհ... այդ
քո՛ Ծովն է ու քո՛ Սարը, քո՛ ջուրին ակն
ու տաշտն է որ սահման է եղեր, օրրան
ու բեմ՝ քո Հայ Յեղին նախահայրերուն. —
«Մէջ Վանայ Դաշտին բուսած... բար-
ձրաշէն արևնը վէրէն...»:

Թէ դուն իմ աչքերուս ու հոգւո՛յս ծիա-
ծանին մէջ՝ Վարագայ Սարին կատարէն, —
առջևս Ծո՛վը հայլի-գետնատարած, եր-
կինքն իր ծոցը կրկնած, աջէն Սեփանը,
ձախէն Սստանը, խորքէն Դատուանը՝ ծով-
հայլիին մէջ զլխովայլ դարձած, հրաշէկ
արևամանուկը եղէգնեայ գրչով մէջը ոսկե-
քանդակ, — չորս ու տասը կողմէ՛ զմ-
րուխտ կանաչներու գեղազրուագ շրջանա-
կին մէջ ընդելուզուած... — ըսէ՛, Վաս-
պուրականդ իմ աննման, ո՛ր տեղ կայ քո
նման...:

Վահագն-Աստղիկներու հայրենի՛քդ իմ
Վան... քու ծոցիդ ու քու աչքի՛դ մէջ
է երկնուեր ու սաղմոսերգուեր՝ հրգը Հա-
յու Խննդոցին... —

— «Երկուեր երկիմ և երկիր,
երկուեր և ծիրանի ծով,
երկիմ ի ծովուն ումեր՝
գ'պարմրիկ եղէգնիկ...»:

Քո՛ւ մեղեդին ու Շարականը. մեր հե-
թանոս սուրբ պապերու մեհենական հին
ու մշտական Փոսք ի բարձունսն ու Սոսք-
Սոսքը բնապաշտական...:

Վասպուրական մեր աշխարհ, — Սարդ
ու Ծովդ՝ մեր ցեղին բազմադարեան ճակտի
կնճի՛ոն ու ակօ՛սը... —

— Սարն ու Ծովը դէմ-դէմի. Արևն
ու արեածագը մէկուն կատարէն՝ միւսի
կուրծքին. մէկուն նետը՝ միւսի շող-աս-
պարին. մէկուն ասեղները՝ միւսի լեզւին.

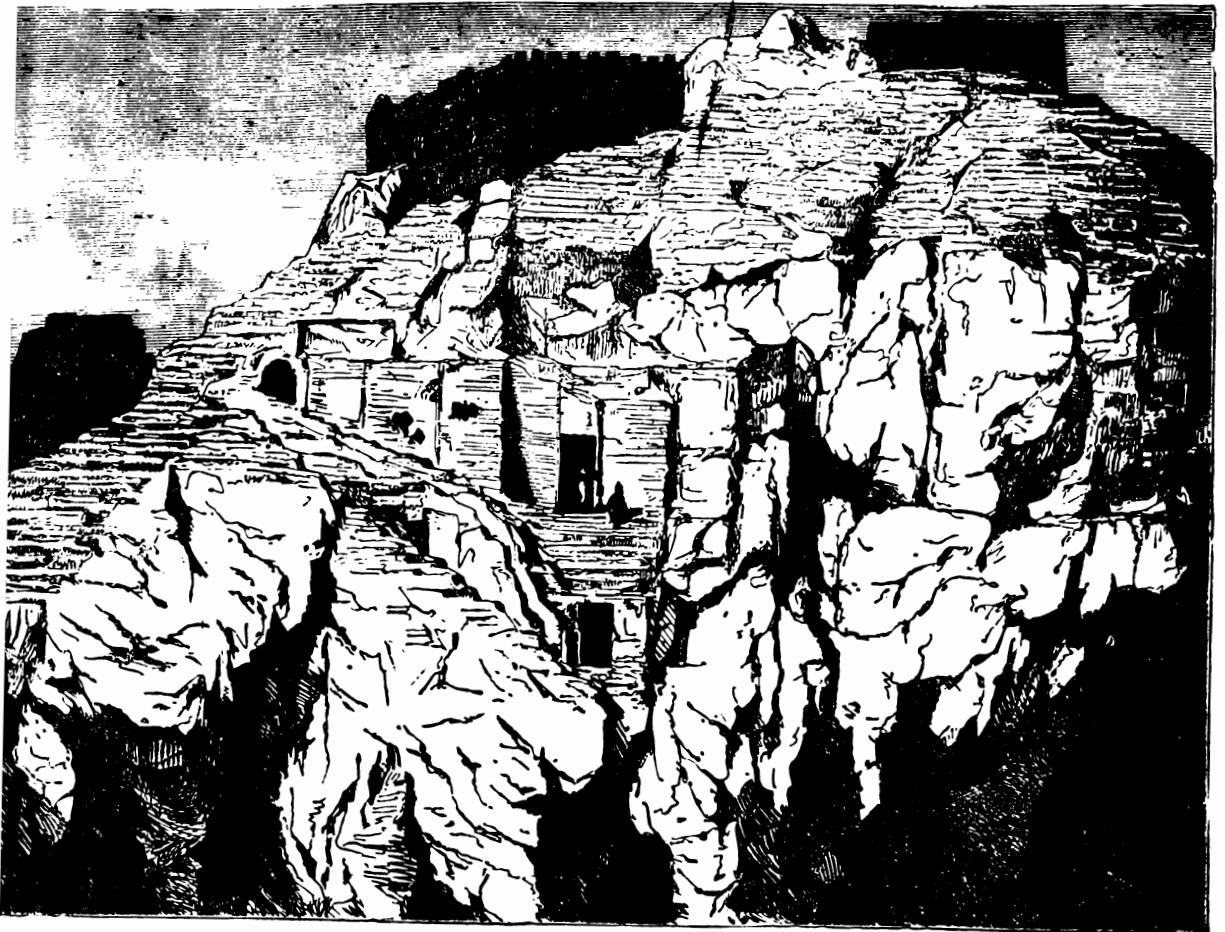
մէկուն կարմրիկ եղէգնիկը՝ մէկալի ծոցին.
մէկուն ոսկի ծամերը միւսի վզին—ուսե-
րուն. մէկի թուրկէճակին՝ մէկալի գըլ-
խուն. մէկուն վարդ—մատները՝ միւսի ափին
ու այտին. մէկուն մերկ ու եղկ մարմինը՝
միւսի լոգարանին. մէկուն կանաչ—մեռոն
խաչը՝ միւսի շրթներուն. մէկուն լուսհա-
ւատ խորանը՝ միւսի ծունկերուն... —
— Ամբողջ հաւատ մ'ու կրօն մը, ան-

կրօն ու արեակրօն հին—հին դարերէն մին-
չև նոր խորաններու մաշած պատուան-
դան...:

Գո՛ւն, մեր ցեղիև նին ու նոր մշտական
որրան, — չքնա՞ղգ վասպուրական Մեր
Աշխարհ...:

ԶԻԹՈՒՆԻ

16 (դրստ. 1929)
Փարիզ

Չամի բերդին քարափոր այրերը.